

**ПОБУТ РОБІТНИКІВ ТА СЛУЖБОВЦІВ КРИВОРІЗЬКИХ РУДНИКІВ
ПОЧАТКУ ХХ СТ. В МЕМУАРАХ І.Р. КРИВОШЛИКА**

У статті розглядаються питання життя, побуту, заробітної платні керівного складу робітників криворізьких рудників, які були висвітлені у мемуарах криворізького гірничого інженера І.Р. Кривошлика «Дореволюційне життя криворізьких гірників».

Ключові слова: Криворіжжя, жалування, житлові умови.

В статье рассматриваются вопросы жизни, быта, заработной платы руководящего состава рабочих криворожских рудников, которые были описаны в мемуарах криворожского горного инженера И.Р. Кривошлыка «Дореволюционная жизнь криворожских горняков».

Ключевые слова: Криворожье, жалованье, жилищные условия.

In the article the life question, welfare, wages of leading staff of workers of Krivoy Rog mines is shown. The main features have been described in the memoirs by the Krivoy Rog Mining Engineer I.R. Krivoshlyk «Pre-revolutionary life of Krivoy Rog miners».

Keywords: Krivorizhzhya, salary, living conditions.

У наш час стає актуальним поглиблене вивчення різних проблем історії України через розширення джерельної бази, залучення до неї нових масивів документальних і наративних джерел, в тому числі літературних пам'яток, які були написані у досліджуваній період. Для історика особливо цікавим є такий літературний жанр, як мемуари. Саме за допомогою них можна побачити, як автор ставився до тих процесів, що відбувалися навколо нього, його особисті переживання, які статистичні дані він використовує тощо. Однією з малодосліджених тем історії нашого краю залишається життя і побут криворізьких інженерів на початку ХХ ст. Адже Криворіжжя цього періоду швидко перетворювалося на потужний промисловий центр Півдня України.

Історіографії цього питання і на сьогодні є дуже бідною. Тільки поодинокі згадки про життя і побут робітників та інженерів містяться в публікаціях науковців. Вивчаючи Криворіжжя як регіон, дослідники, в першу чергу, приділяли увагу процесам відкриття родовищ корисних копалин наприкінці ХІХ ст. і діяльності О.М. Поля. Найбільш широке коло висвітлених питань знаходимо в працях радянського економіста О.О. Нестеренка та сучасного дніпропетровського історика І.О. Кочергіна [1; 3]. Проте інформація про те, як жили робітники криворізьких рудників на початку ХХ ст., у даних авторів відсутня.

Мета даного дослідження – проаналізувати життя та побут криворізьких робітників на основі аналізу спогадів одного з гірничих інженерів Криворіжжя початку ХХ ст. І.Р. Кривошлика.

Мемуари І.Р. Кривошлика «Дореволюційна життя Криворіжських горняків» зберігаються у Криворізькому історико-краєзнавчому музеї під номером 6600 [2]. Відомостей про те, де народився, жив, навчався автор спогадів, на сьогодні немає. Як пояснюють співробітники музею, ці дані у свій час ніхто у автора мемуарів не взяв. Навіть точно не можна сказати, як його звали.

Зі змісту мемуарів можна зробити висновок, що вони були написані у період від 1971 до 1975 року. Для їх написання автор використовував загальні зошити (по 48 стор.). Це об'ємний рукопис на 1162 сторінках двостороннього тексту на аркушах, написаний синім чорнилом. Ці спогади написані російською мовою. Почерк автора розбірливий. Часто на сторінках рукопису видно виправлення автора, що може свідчити про його роботу над текстом. Зміст вміщено на початку спогадів, він складається з 21-го розділу та 67 підрозділів.

Перші розділи спогадів І.Р. Кривошлика присвячені початку видобутку залізної руди на Криворіжжі, внеску у цей процес О.М. Поля. Починаючи з 6-го розділу, автор зупиняється на характеристиці житлових умов працівників. Окремо приділена увага побуту і діяльності більшовиків рудників (8-й розд.). Автор характеризує такі прошарки суспільства, як поліція (14-й розд.), духовенство (15-й розд.).

На мою думку, автор мемуарів хотів залишити спогади про той час, коли він тільки починав працювати на криворізьких рудниках, щоб продемонструвати, як «погано» жилося та працювалося робітникам до Жовтневої революції 1917 року і як все змінилося, коли країну очолила більшовицька влада. Це дуже чітко простежується у термінології, яку використовує автор, у характеристиці тодішнього керівництва рудників – «эксплуатирующего класса» тощо. У рукописі автор використовує таблиці, які ним були складені на основі використаної літератури, та на основі власних спостережень. Автор описує правила прийому гірничих інженерів на роботу, перевагу позитивного ставлення керівництва до іноземних інженерів та поступове їх витіснення на початку ХХ сторіччя вітчизняними інженерними кадрами. Особливу увагу І.Р. Кривошлик приділив побутовим умовам технічної інтелігенції, рівню заробітної платні різних категорій службовців, умовам проживання інженерів, техніків, інших службовців, а також вартості продуктів першої необхідності.

Житлове питання на той час для співробітників рудників було особливо актуальним. Автор спогадів розповідає як знаходили житло майбутні співробітники рудників Криворіжжя. Яскраво ілюстрували проблеми з житлом вихованці Лисичанської штейгурської школи та Гірничого училища С.С. Полякова. Так, ситуацію на Саксаганському гірничому руднику характерно передано у спогадах І.Р. Кривошлика: «— Товариші, поясніть мені, чому штейгери, які закінчили Лисичанське і Горлівське гірничі училища, одружені на Лисичанських та Горлівських мешканках? – запитав штейгер-практик К.М. Подзоров. – Це пояснюється дуже просто, – сказав штейгер К.М. Кліндух, – Лисичанське та Горлівське гірничі училища не мають своїх гуртожитків для приїжджих учнів, зазвичай, ці учні проживали на приватних

квартирах. Власники будиночків та квартир, які мали дочок, прагнули їх видати заміж за майбутніх штейгерів. Перед вступними іспитами до гірничих училищ до потягів на залізничних станціях, приходили жінки вказаних власників та на станціях пропонували абітурієнтам свої квартири для проживання до закінчення училища. Учень повністю включався до сімейного життя власника, проживав на правах жениха та, насамкінець, одружувався перед або після закінчення училища. Інколи власники будинків та квартир мали сімейні неприємності у тих випадках, коли абітурієнт не склав вступний іспит, або ж учень не одружився на їх доньці після закінчення училища» [2, с. 200–202]. Таким чином, отримуючи освіту, приїжджі учні стикалися з проблемою житла.

Як видно з тексту мемуарів, іншою була ситуація з забезпечення проживання на рудниках. Середні та вищі службовці зовсім не платили за благоустрій квартири. Середні службовці, незалежно від кількості членів їх родини, мали 3-4-кімнатні квартири з усіма зручностями, електричним освітленням та іншими комунальними послугами [2, с. 283].

Вищі службовці (інженери та ін.) мешкали в окремо облаштованих будинках, з двором площею не менше 200 м², на яких були квітники, декоративні та плодові дерева, плодово-ягідні кущі, відгороджені високим парканом. На додаток до цього, за рахунок рудника, працював двірник та була прикріплена пара коней з екіпажем та постійним кучером. Ось яку характеристику житлових умов склав автор мемуарів у таблиці 1.

Таблиця 1.

Житлові умови співробітників Криворізьких рудників

№ п/п	Прошарок населення рудникового поселення	Житлова площа на одного члена родини, м ²	Санітарний вузол	Водогін	Освітлення	Опалення
1.	Гірники, які мешкають у казармі	1,6-2,1	На вулиці	Загальна водогінна колонка	Коптилка та керосинова лампа	Голландські печі та плити
2.	Сімейні гірники	1,8-2,5	-»-	-»-	Керосинова лампа	Плита
3.	Майстрові	3,0-5,0	-»-	-»-	-»-	-»-
4.	Дрібні службовці	3,5-8,0	-»-	-»-	-»-	-»-
5.	Середні службовці	12,5-28,1	Туалет, ванна та без неї	Внутрішній	Керосинові та електричні лампи	Внутрішні печі та плита
6.	Вищі службовці	30,1-82,4	Туалет, ванна, душ	-»-	Електричні лампи	Камін, внутрішні печі та плита

(Кривошлык И.Р. Дореволюционная жизнь Криворожских горняков (Рукопис). – Кривой Рог, 1971-1975. // КІКМ. – КВФ 6600(8). – С. 286).

Цікавим у спогадах гірничого інженера І.Р. Кривошлика є пояснення терміну «жалування» і «службовці». Він зазначав, що термін «жалування» походить від того, що поміщик або капіталіст «жалує» натурою чи грошима «вірних своїх слуг», які безпосередньо допомагають йому експлуатувати робітників та бідняків селян. Вважалося, що ця категорія населення, не працює, а служить поміщику чи капіталісту, тому цей прошарок називався службовцями. Службовці займалися не фізичною працею, а тільки розумовою та наглядом за виконанням встановленого об'єму робіт робітниками. Всі вони отримували постійне щомісячне жалування, незалежно від числа робочих днів на місяць [2, с. 853]. Оскільки мемуари І.Р. Кривошлика написані за радянських часів, то при поясненні терміну «жалування» автор вживає відповідні терміни, як-то: «допомагають експлуатувати робітників», «експлуатуючий клас».

Вищі службовці, окрім основного місячного жалування, додатково ще отримували: святкове подарункове жалування (на Різдво, Великдень та інші релігійні свята), річні премії за зниження собівартості видобутку одного пуда руди та безкоштовні житлово-побутові умови з постійним виїздом. Святкові подарункові жалування та річні премії обсягом були від одного до двох місячних окладів. Всі ці гроші, як зазначав І.Р. Кривошлик, видавалися у закритих конвертах, ймовірно, щоб оминати фіксування коштів у фінансових документах. Безкоштовні житлово-побутові умови з постійним прикріпленим виїздом оцінювалися у розмірі 40-50 крб. на місяць.

Таблиця 2.
Заробітна платня керівництва рудників

№ п/п	Вищі службовці	Основне місячне жалування, крб.	Додаткове жалування, крб.						Середнє місячне жалування, крб.	Жалування вищих службовців у порівнянні з заробітною платнею робітників, крб.	
			Святкові		Премії		Житлово-побутові умови			З максимумальною	З мінімальною
			За рік	Середня в місяць	За рік	Середня в місяць	За рік	Середня в місяць			
1.	Директори та керівники рудників	250-300	750-900	62,5-75,0	375-450	31,2-37,5	600	50	393,5-412,5	415,5:45=9,16	393,75:15=26,25
2.	Інженери	200-250	600-750	50,0-62,5	300-375	25-31,2	480	40	315-388,7	388,75:45=8,53	315:15=21
3.	Головні бухгалтери	175-200	525-600	43,75-50,0	262,5-300	21,8-25,0	480	40	280,6-315,0	315:45=7,0	280,62:15=18,70

(Кривошлык И.Р. Дореволюционная жизнь Криворожских горняков (Рукопис). – Кривой Рог, 1971-1975. // КІКМ. – КВФ 6600(17). – С. 866).

У таблиці 2 показано основне й додаткове жалування вищих службовців з зазначенням, у скільки разів воно було вищим від зарплати гірничих робітників з максимальною та мінімальною платнею. Наведені дані свідчать, що вищі службовці отримували досить високе жалування у порівнянні з заробітною платнею гірничих робітників. Так, місячне жалування вищих службовців перевищувало максимальну заробітну платню гірничих робітників у 7,0-9,16 рази, а мінімальної 18,7-26,25 рази [2, с. 865]. Багато вищих службовців були пайщиками акціонерних товариств та додатково до свого жалування отримували дивіденди.

Середні службовці, окрім основного місячного жалування, також додатково отримували від гірничих промисловців святкове подарункове жалування та річні премії в обсязі від 0,5 до 1,5 окладів. Вони мали безкоштовні квартири, опалення, освітлення та інші побутові умови, які оцінювалися у розмірі 10-15 крб. на місяць. Інколи дрібні службовці отримували річні премії, які не перевищували 25 крб. (від 5 до 25 крб.) Ці службовці поділялися на підземних та надземних. До підземних в основному належали гірничі десятники, а до надземних: надземні десятники, рахувальники, табельщики, кладовщики, реєстратори-перепищики та ін. [2, с. 870].

Таблиця 3.

Заробітна платня середніх службовців

№ п/п	Штейгерські посади	Основне місячне жалування, крб.	Додаткове жалування, крб.						Середнє місячне жалування, крб.	Жалування середніх службовців у порівнянні з заробітною платнею робітників, крб.	
			Святкові		Премія		Житлово-побутові умови			З максимальною	З мінімальною
			За рік	Середня в місяць	За рік	Середня в місяць	За рік	Середня в місяць			
1.	Контрольний десятник	70-75	140-150	11,66-12,5	140-150	11,66-12,5	120	10	103,32-110	110,0:45=2,44	103,32:15=6,88
2.	Черговий штейгер	90-100	180-200	15,0-16,66	180-200	15,0-16,66	120	10	130,0-143,32	143,32:45=3,18	130,0:15=8,66
3.	Штейгер по закладці виробленого простору	110-130	220-260	18,33-21,66	220-260	18,33-21,66	180	15	161,66-188,32	188,32:45=4,18	161,66:15=10,77
4.	Штейгер-начальник ділянки	130-140	260-280	21,66-23,33	260-280	21,66-23,33	180	15	188,32-201,66	201,66:45=4,48	188,32:15=12,55
5.	Старший штейгер	150-160	300-320	25,0-26,66	300-320	25,0-26,66	180	15	215,0-228,32	228,32:45=5,0	215,0:15=14,3

(за: Кривошлык И.Р. Дореволюционная жизнь Криворожских горняков (Рукопис). – Кривой Рог, 1971-1975. // КІКМ. – КВФ 6600(17). – С. 872).

Штейгери також отримували більше жалування у порівнянні з заробітною платнею гірничих робітників. Так, місячне жалування штейгерів більше

максимальної заробітної платні гірничих робітників у 2,14 – 5,0 рази, а мінімальної 6,88 – 14,3 рази. Вищі та середні службовці на рудниках отримували найвище жалування.

Дрібні службовці жодних заохочень від гірничих промисловців не отримували. Їм нараховувалося тільки основне місячне жалування, яке не перевищувало тимчасову чи договірну заробітну платню гірничих робітників (підземні десятники мали вище жалування). Таблиця 4 показує місячне жалування дрібних службовців – підземних і надземних.

Таблиця 4.

Місячне жалування дрібних службовців

№ п/п	Дрібні службовці	Місячне жалування, крб.
1.	Десятник підземний	40-50
2.	Десятник надземний	30-40
3.	Рахувальні робітники	35-50
4.	Табельщики	25-32
5.	Кладовщики	20-35
6.	Реєстратори-переписчики (конторщики)	18-30

(І.Р. Дореволюционная жизнь Криворожских горняков (Рукопис). – Кривой Рог, 1971-1975. // КІКМ. – КВФ 6600(17). – С. 871).

Таким чином, існувала чітка градація нарахування заробітної платні серед вищих, середніх та дрібних службовців. Якщо порівняти середнє місячне жалування інженера, старшого штейгера та підземного десятника, то можна побачити, що інженер отримував жалування у 1,7 разів більше від старшого штейгера та 7,8 разів від підземного десятника, відповідно.

Навіть короткий аналіз мемуарів І.Р. Кривошлика стосовно одного аспекту життя технічної інтелігенції показує, що вони мають неабиякий інтерес для дослідників. За ними можна простежити такі питання, які складають труднощі при дослідженні – житлові умови, заробітна платня робітників. Звичайно, потрібно враховувати час, коли писалися мемуари. Залишається відкритим і питання про автора рукопису, як він був пов'язаний з рудниками тощо. Мемуари І.Р. Кривошлика є цінним джерелом при дослідженні дореволюційного життя робітників Криворіжжя.

Бібліографічні посилання:

1. Кочергін, І.О. Олександр Польш: мрії, справи, спадщина [Текст] / І.О. Кочергін. – Дніпропетровськ : НГАУ, 2002. – 222 с.
2. Кривошлык И.Р. Дореволюционная жизнь Криворожских горняков (Рукопис). – Кривой Рог, 1971-1975 / И.Р. Кривошлык // Криворізький історико-краєзнавчий музей. – КВФ 6600. – 1162 с.
3. Нестеренко, О.О. Развитие промышленности на Украине [Текст] / О.О. Нестеренко. – К., 1962. – Ч. 2. – 580 с.

Надійшла до редколегії 15.09.2014.